

ЯРОЛИЙ Я.В.,
аспірант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України, головний спеціаліст
Державного комітету телебачення і радіомовлення України

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗРОШУВАНИХ ТА ОСУШУВАНИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОРОШАЕМЫХ И ОСУШИВАЕМЫХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАИНЕ

MODERN CONDITION OF LEGAL REGULATION OF DYED AND DRYED LANDS IN UKRAINE

Анотація: статтю присвячено розробці комплексного теоретичного підходу до розуміння поняття правового забезпечення використання та охорони зрошуваних та осушуваних земель, формулюванню власних наукових висновків щодо правової сутності правового забезпечення використання та охорони зрошуваних та осушуваних земель, обґрунтуванню пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері правового забезпечення зрошуваних та осушуваних земель в Україні. Доведено, що потреби сталого розвитку України вимагають формування якісної правової регламентації зрошуваних та осушуваних земель. Наводяться аргументи на користь доцільності прийняття комплексного нормативно-правового акта «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» та технічного регламенту «Про порядок влаштування меліоративних систем та проведення меліоративних заходів», який би враховував специфіку та особливості застосовуваних меліоративних технологій.

Ключові слова: правове регулювання, зрошувані землі, осушувані землі, законодавство, земельні відносини, використання земель, охорона земель.

Аннотация: статья посвящена разработке комплексного теоретического подхода к пониманию понятия правового обеспечения использования и охраны орошаемых и осушаемых земель, формулировке собственных научных выводов о сущности правового обеспечения использования и охраны орошаемых и осушаемых земель, обоснованию предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование правового регулирования общественных отношений в сфере правового обеспечения орошаемых и осушаемых земель в Украине. Доказано, что потребности устойчивого развития Украины требуют формирования качественной правовой регламентации орошаемых и осушаемых земель. Приводятся

аргументы в пользу целесообразности принятия комплексного нормативно-правового акта «О сохранении почв и охране их плодородия» и технического регламента «О порядке устройства мелиоративных систем и проведения мелиоративных мероприятий», который бы учитывал специфику и особенности используемых мелиоративных технологий.

Ключевые слова: правовое регулирование, орошаемые земли, осушаемые земли, законодательство, земельные отношения, использование земель, охрана земель.

Annotation: the article is devoted to the development of a comprehensive theoretical approach to understanding the concept of legal support for the use and protection of irrigated and drained lands, the formulation of their own scientific conclusions on the legal nature of legal support for the use and protection of irrigated and drained lands, substantiating proposals and recommendations aimed at improving the legal regulation of public relations in the sphere legal support for irrigated and drained land in Ukraine. It is proved that the needs of Ukraine's sustainable development require the formation of a qualitative legal regulation of irrigated and drained lands. Arguments in favor of the advisability of adopting a comprehensive legal act «On soil conservation and protection of their fertility» and technical regulations «On the order of reclamation systems and reclamation measures», which would take into account the specifics and features of the reclamation technologies used.

Key words: legal regulation, irrigated lands, drained land, legislation, land relations, land use, land protection.

Вступ. У сучасних умовах розвитку, коли пріоритетом стало розитку для України є охорона та збереження природних ресурсів, одним із важливих завдань чинного земельного законодавства виступає забезпечення ефективного правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель. Як відомо, в системі меліорацій у світі особливе місце належить саме зрошенню та осушенню. У певну міру це положення стосується і України.

Правова регламентація зрошуваних та осушуваних земель в Україні перш за все спрямована на поведінку власників земельних ділянок та землекористувачів, на яких згідно із законом покладаються обов'язки так використовувати зрошувані та осушувані земельні ділянки, вилучаючи корисні властивості, щоб заподіювати землі як природному об'єкту якнайменшу шкоду, задовольняючи при цьому власні інтереси. Відповідні правові приписи з цього приводу достатньо повно і чітко регламентують діяльність носіїв земельних прав, пов'язану з використанням та охороною зрошуваних та осушуваних земель. Вони визначають міру належної поведінки суб'єктів, тобто зобов'язують їх до виконання певних вимог.

Незважаючи на наявність у законодавстві приписів, присвячених рег-

ламентатії відносин стимулювання раціонального використання та охорони зрошуваних та осушуваних земель, навряд чи можна вважати ці відносини у повну міру врегульованими. По-перше, у низці випадків законом лише декларуються певні стимулювальні заходи забезпечення раціонального використання та охорони зрошуваних та осушуваних земель, але відсутня процедура їх реалізації. По-друге, окремі аспекти названих відносин урегульовані суперечливо. По-третє, практика правозастосування потребує унормування деяких важливих питань, які поки що залишаються відкритими.

Аналіз літературних даних та постановка проблеми. Вивченню особливостей сучасного стану правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні в ринкових умовах та обґрунтуванню шляхів вирішення проблем у зазначеній сфері присвячені численні праці таких відомих науковців, як О. О. Погрібний, Ю. С. Шемшученко, Н. М. Новіцька, М. А. Дейнега, С. Д. Йосіфіді та ін.

Слід вказати, що більша частина науковців у своїх працях акцентує увагу лише на конкретних джерелах правового регулювання зрошуваних та осушуваних

земель в Україні, не розглядаючи це питання комплексно. Питання дослідження сучасного стану правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні, вивчення його особливостей з метою розробки пропозицій щодо його удосконалення також є недостатньо вивченими.

Мета статті – системний розгляд сучасного стану правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні.

Результати досліджень. У процесі здійснення виробничої та іншої діяльності, пов'язаної із використанням земель, нерідко виникає питання про погіршення їх якісного стану. Погіршення якості земель може бути наслідком неналежного їхнього використання чи результатом стихійних природних процесів. Найчастіше якісний стан земель змінюється в результаті деградації. Це може стосуватися всіх земель, але особливі наслідки вона спричиняє для земель сільськогосподарського призначення. Необхідність розробки і здійснення заходів, пов'язаних із ліквідацією наслідків, обумовлених деградацією земель, очевидна. Зазначимо, що зрошення земель та осушення земель – це найбільш поширений вид меліорацій, спрямований на докорінне поліпшення земель з несприятливим водним та повітряним режимами, хімічними і фізичними властивостями, схильних до механічної дії вітру або води.

Проблема правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні у сучасних умовах набуває теоретичного інтересу і практичної значущості. Правове забезпечення використання і охорони зрошуваних та осушуваних земель припускає наявність системи таких правових приписів, які б закріплювали комплекс заходів, що виключають виникнення деградаційних процесів щодо відповідних земель, які характеризуються своїм цільовим призначенням і певними якісними характеристиками.

Не можна не зазначити, що меліорація дійсно забезпечує створення опти-

мальних умов для одержання високих і стійких урожаїв сільськогосподарських культур, а з іншого боку, при недотриманні встановлених вимог нерідко призводить до заболочування і засолення зрошуваних земель. Особливої уваги потребує гідромеліорація сільськогосподарських угідь, здійснення якої часто породжує гострі екологічні проблеми. Так створення величезних штучних водойм для здійснення гідромеліорації призводить до затоплення значних площ цінних сільськогосподарських земель, їх водно-вітровий режим різко погіршується, відбувається заболочування і засолення ґрунтового покриву на значних територіях. Високопродуктивні сільськогосподарські угіддя при цьому часто перетворюються в малопродуктивні чи деградовані землі.

Переходячи безпосередньо до джерел правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні, зазначимо, що в будь-якій державі в обов'язковому порядку функціонує правова система, яка склалася історично, включаючи наступні види джерел права: правовий звичай, нормативний акт, судовий прецедент, договір, загальні принципи, ідеї та доктрини, релігійні звичаї тощо. Для України найбільш характерний спосіб правового регулювання – нормативний акт, що зумовлюється масштабами, централізацією і багатонаціональністю держави, необхідністю забезпечити однаковість застосування правових норм.

У зв'язку з різноманіттям соціально-економічних і природно-екологічних умов нашої країни нормативні державні акти з питань земельних відносин, як правило, приймають тільки відносно великих загальнодержавних проблем, а вирішення конкретних завдань передають суб'єктам держави відповідно до їх правотворчої компетенції. Нормативні акти становлять ієрархічну систему, в якій їх юридична сила залежить від місця і компетенції органу, що приймає акт. Серед нормативних актів розрізняють Конституцію, закони і підпорядко-

вані їм підзаконні акти. До останніх відносять як акти державних органів, так і місцевого самоврядування. До джерел земельного права останнім часом також починають відносити загальні принципи права, нормативні договори та угоди, які мають юридичну силу [2].

У галузі регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні норми Конституції можна умовно розділити на дві великі групи: перша безпосередньо присвячена земельним відносинам, бере участь у регулюванні земельних відносин і управлінні земельними ресурсами. Крім Конституції України, законодавство у сфері регулювання зрошуваних та осушуваних земель складають Земельний кодекс України, Водний кодекс України, закони України, Постанови Верховної Ради України, які ухвалені в межах їх повноважень та відповідно до норм Конституції України і законів України.

Одним із основних законодавчих актів України, що регулює земельні відносини, є Земельний кодекс України, який дає змогу визначити: мету й завдання державної політики у сфері регулювання земельних відносин при використанні та охороні земель; принципи формування земельних відносин; основи державної політики щодо регулювання охорони земель та управління земельними ресурсами; законодавче регулювання окремих категорій земель, повноваження органів місцевого самоврядування в регулюванні земельних відносин.

Норми Водного кодексу України визначають склад земель водного фонду, підстави та порядок користування ними, встановлюють відповідальність за порушення вимог використання цих земель. Водний кодекс України спрямований на регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання

шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування.

За вітчизняним земельним законодавством землі, покриті поверхневими водами, зосередженими у водних об'єктах, а також зайняті гідротехнічними та іншими спорудами, розташованими на водних об'єктах, включені до окремої категорії земель водного фонду. Однак аналіз норм ЗУ України дозволяє говорити, що землі, покриті поверхневими водами, включаються і в інші категорії земель. Так, наприклад, до складу земель сільськогосподарського призначення включені землі, зайняті водними об'єктами. Їхня площа становить близько 3,4% загальної площі земель сільськогосподарського призначення, або 18,1% загальної площі земель під водою [5].

Порівняльний аналіз норм водного та земельного законодавства дозволяє обґрунтувати необхідність комплексного регулювання відносин, що виникають при використанні земель, покритих поверхневими водними об'єктами, і прилеглих до них, а також оцінити значення водного законодавства при регулюванні цих відносин. Тому при аналізі правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні необхідно виходити із взаємообумовленості такого регулювання нормами земельного, водного та екологічного права.

До основних законодавчих та нормативно-правових актів у сфері правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні також належать:

– закони України: «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 № 1389-ХТВ [7], «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XG від 25 червня 1991 р. [8], «Про охорону земель» № 94/962-IV від 19 червня 2003 р. [9], Про трубопровідний транспорт від 15.05.1996 № 192/96-ВР [10] та ін. Особливе місце в системі земельного законодавства посідає чинний Закон України «Про меліора-

цію земель» від 14.01.2000 № 1389-XIV, який згідно з преамбулою визначає принципи правового регулювання суспільних відносин, які виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, і повноважень органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, у сфері меліорації земель і направлений на забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем і захисту суспільних інтересів. Названий нормативно-правовий акт законодавчо закріпив понятійний апарат і затвердив формулювання таких термінів: «меліорація земель», «меліоративні заходи», «меліоровані землі», «меліоративна система» тощо. Крім того, вперше на законодавчому рівні ст. 3 Закону України «Про меліорацію земель» визначено види меліорації земель залежно від спрямування здійснюваних меліоративних заходів:

- гідротехнічна, культуртехнічна, хімічна, агротехнічна, агролісотехнічна. У подальших статтях Закону надається їхня характеристика;

- постанови Верховної Ради України: «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» № 188/98-ВР від 05 березня 1998 р., «Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища» № 2751-XII від 29 жовтня 1992 р. [12];

- укази Президента України: «Про Положення про Державне агентство земельних ресурсів України» № 445/2011 від 08 квітня 2011 р. [13], «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України» № 454/2011 від 13 квітня 2011 р. [14], «Про Державну інспекцію сільськогосподарства України» № 459/2011 від 13 квітня 2011 р. [15];

- постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Поряд-

ку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених систем» від 29.03.2017 № 205, «Питання розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь» від 24.06.2006 № 863.

- важлива роль у правовому регулюванні земельних відносин належить нормативно-правовим актам центральних органів виконавчої влади. Тут варто виділити «Інструкцію з організації та здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель» № 503 від 16 серпня 2013 року [18], «Порядок використання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель» від 27 лютого 2002 р. № 58/136[19]. Згідно з Наказом головним розпорядником коштів, що виділяються з державного бюджету, є Міністерство аграрної політики та продовольства України. Кошти державного бюджету виділяються сільськогосподарським підприємствам (науково-дослідним господарствам) винятково на підставі рішень конкурсних комісій;

- поряд із нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, які регулюють земельні відносини, діють законодавчі акти та нормативні акти інших міністерств та відомств, зокрема Державного агентства лісових ресурсів України, Державного агентства водних ресурсів України, Державної санітарно-епідеміологічної служби України, які регулюють земельні відносини, що виникають при використанні зрошуваних та осушуваних земель в Україні, оскільки реалізація їх повноважень нерозривно пов'язана з використанням земель для розміщення об'єктів інфраструктури та з її охороною.

Слід також зазначити неабияку роль ратифікованих міжнародно-правових актів України, що врегульовують використання та охорону зрошуваних та осушуваних земель. Це, зокрема, міжнародні договори України, укладені з іноземними

державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Зазначені правові акти регулюють, насамперед, відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів та створюють загальні засади нормативно-правового регулювання агроеліоративних відносин. Наприклад, Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 р., ратифікована Верховною Радою України 4 лютого 1994 р. [20], закріпила найважливіші принципи охорони довкілля, у тому числі у сільському господарстві: екологізація землекористування, раціональне використання вразливих екосистем, боротьба з опустелюванням і посухою, знелісненням тощо.

Крім того, численні міжурядові нормативні акти України з іноземними державами про співробітництво в галузі сільського господарства також опосередковано врегульовують використання та охорону зрошуваних та осушуваних земель. Наприклад, Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії «Сільське господарство і розвиток сільської місцевості» від 18.12.2006 [21], Угода між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі агропромислового комплексу від 04.12.2008 [22], Угода про співробітництво в галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Китайської Народної Республіки від 12.04.2007 [23] та ін.

Зазначимо, що у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» № 1798 [24]. Законопроект розроблено Міністерством аграрної політики та продовольства України за участю державної установи «Інститут

охорони ґрунтів України». Метою законопроекту є прийняття повномасштабного нормативно-правового акта, який містить всі необхідні положення і норми, що регулюють правові взаємовідносини в сфері охорони ґрунтів, у тому числі зрошуваних та осушуваних земель. Так ст. 31 законопроекту закріплено вимоги щодо охорони ґрунтів від підтоплення, заболочення та пересушення. У цілому законопроект спрямовано на законодавче забезпечення раціонального використання та збереження ґрунтів України. Автори законопроекту переконані, що прийняття проекту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» дасть можливість на законодавчому рівні визначити особливий статус ґрунтового покриву, у тому числі зрошуваних та осушуваних земель, формувати дбайливе ставлення всіх верств населення до ґрунту, унеможливити процеси його збіднення та деградації [25].

На нашу думку, «переозброєння» нормативної документації неможливо без визначення першочергових завдань, спрямованих на вирішення проблем сектора зрошуваних та осушуваних земель в Україні. Проведений аналіз перспективної потреби сільгоспвиробництва в проведенні зрошувальних та осушувальних заходів, а також проблема подальшого розвитку гідромеліорації в цілому, що включає численні меліоративні системи, системи експлуатації та необхідний для цього виробничо-технічний потенціал, обумовлює наступні аспекти вирішення проблем:

- формування стратегії та ідеології створення і реконструкції меліоративних систем, заснованої на підвищенні технічного, технологічного рівнів;

- вдосконалення системи експлуатації меліоративних систем і водогосподарських об'єктів меліоративного призначення шляхом розробки класифікаційних карт аварійних ситуацій на об'єктах осушувальної мережі, в якій за масштабами можливих наслідків та за галузевими класифікаційними оз-

наками виділити рівні аварійних ситуацій (аварій) та встановити їхні порогові значення.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна дійти висновку про те, що сучасний стан законодавства щодо правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні не забезпечує належного правового регулювання відносин у цій галузі. Крім того, є суттєві прогалини у правовому регулюванні зазначених відносин. Зокрема, відсутнє визначення поняття «зрошувані та осушувані землі», не визначений комплекс основних вимог щодо забезпечення раціонального використання і охорони меліоративних угідь, порядок виявлення та обліку земель, що підлягають меліорації, процедура передачі меліоративних споруд в експлуатацію і низка інших питань. Існуюча нормативно-правова база не забезпечує збереження і розвиток меліоративного фонду країни, а його державну підтримку зводить в досить вузький сектор, що функціонує в рамках окремих програм. Першим і найбільш важливим з погляду нормативного забезпечення меліоративної галузі кроком, на наш погляд, є розробка технічного регламенту «Про порядок влаштування меліоративних систем та проведення меліоративних заходів», який би враховував специфіку та особливості застосовуваних меліоративних технологій.

Цей технічний регламент повинен пред'являти обов'язкові вимоги до процесів проектування, будівництва і експлуатації в меліоративній галузі, виконання

яких дозволить уникнути надзвичайних ситуацій, що тягнуть за собою:

- нанесення шкоди майну і господарським об'єктам;
- забруднення навколишнього середовища;
- погіршення умов життєдіяльності людини;
- нанесення шкоди здоров'ю і законним інтересам громадян.

Потребує прийняття проекту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» № 1798, який міститиме всі необхідні положення і норми, що регулюють правові взаємовідносини в сфері охорони ґрунтів, у тому числі зрошуваних та осушуваних земель. На нашу думку, для подальшого розвитку правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель в Україні необхідно створити повноцінне земельне законодавство, спрямоване на комплексне регулювання правових відносин щодо зрошуваних та осушуваних земель як об'єктів земельного права. Виходячи з особливостей цих об'єктів, можна виділити такі основні напрями у формуванні правової системи використання та охорони зрошуваних та осушуваних земель в Україні: правове регулювання зрошуваних та осушуваних земель як основного природного ресурсу; правове регулювання зрошуваних та осушуваних земель як об'єкта права власності; правове регулювання зрошуваних та осушуваних земель як основи життя і діяльності народів, що проживають на території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янчук І. Електроенергетика України: стан, проблеми, перспективи. *Економіст*. 1997. № 2. С. 52.
2. Теоретичні засади зонування земель в Україні / О. С. Дорош та ін. К.: Медінформ, 2011. С. 42.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768–111. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
5. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 № 1389-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 11. Ст. 90.

8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.05.1991 № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
9. Про охорону земель: Закон України від 19.05.2003 № 962-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.
10. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15.05.1996 № 192/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80>
11. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова ВРУ від 05.03.1998 № 188/98-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80?test=NOaMfL2dtr58lvW6Ziro3pTdH14I6s80msh8Ie6>
12. Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища: Постанова Верховної Ради України від 29.10.1992 № 2751. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 46. Ст. 637.
13. Про Державне агентство земельних ресурсів України: Указ Президента України від 8.04.2011 № 445/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 29. Ст. 1253.
14. Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: Указ Президента України 13.04.2011 № 452. *Офіційний вісник України*. 2011. № 29. Ст. 255.
15. Про Державну інспекцію сільського господарства України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 459/2011. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459/2011?test=NOaMfL2dtr58lvW6Ziro3pTsh81e6>
16. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених систем: Постанова КМУ від 29.03.2017 № 205. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/205-2017-%D0%BF>
17. Питання розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь: Постанова КМУ від 24.06.2006 № 863. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/863-2006-%D0%BF>
18. Про затвердження Інструкції з організації та здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель: Наказ Держводгоспу від 16.04.2008 № 108. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0656-08?test=NOaMfL2dtr581>
19. Порядок використання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель: Наказ Мінагрополітики України, Мінфіну України від 27.02.2002 № 58/136. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0411-02>
20. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
21. Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії «Сільське господарство і розвиток сільської місцевості» від 18.10.2006. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_776
22. Угода між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі агропромислового комплексу від 04.12.2008. URL: <http://zakon3.rada.gov>
23. Угода про співробітництво в галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Китайської Народної Республіки від 12.04.2007. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156_060
24. Проект Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» від 20.01.2015. URL: http://wl.cl.radagov.ua/pls/zweb2/webproc4_17p
25. Проект Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» від 20.01.2015. URL: <http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4>